

de ontwikkeling van de massamedia en hun functies in de ontwikkelingslanden*

greta pauwels - boon

1. Evaluatie : oorsprong en ontwikkeling

1.1. De geïndustrialiseerde landen

Massacommunicatie is een verschijnsel van betrekkelijk recente datum.

Het oudste massamedium, de pers, ontstaan in de 17de eeuw, begon pas na het midden van de 19de eeuw de kenmerken te vertonen die typerend zijn voor de moderne massamedia ; film, radio, grammofoon en televisie hebben een nog kortere geschiedenis achter de rug. Vooral sedert hun opgang in de 20ste eeuw is de ontwikkeling van het massacommunicatiewezen zo stormachtig snel verlopen, dat men met recht van een «communicatierevolutie» kan spreken (1).

In de geïndustrialiseerde landen werden de drukpersmedia op de hiërarchische ladder van de massamedia lange tijd vooraan geplaatst. De drukpers behield geruime tijd haar prioriteit op de andere audiovisuele media en was onder deze ook het voornaamste studie-object. Een hele tijd werd in de massacommunicatiestudies alleen aan «perswetenschap» gedaan. De re-

denen hiertoe waren o.m. niet alleen dat zij gedurende eeuwen de enige vorm van groepsinformatieoverdracht geweest was, maar ook haar grote kwantitatieve verspreiding voor een uitgebreid geleerd westers publiek. Uitzondering hierop is voor de eerste maal de periode vóór en tijdens de Tweede Wereldoorlog geweest, toen de radio-omroep op wereldvlak dank zij zijn vlugge en gemakkelijke verspreidingsmogelijkheid grote vooruitgang boekte met zijn informatieve en propagandistische functies in wat men toen de «strijd in de ether» noemde. Na de Tweede Wereldoorlog kende deze radio-omroep verder een snelle bloei, o.m. door zijn snelheid en beknoptheid van nieuwsmededeling, door zijn eigen veelzijdige mogelijkheden, b.v. van muziekoverbrenging, radioluisterspelen, enz... en bleef de pers of het geschreven woord, dank zij haar meer gedetailleerde verslaggeving en soepele ontvangstmogelijkheden, haar eigen plaats er naast behouden. De televisie heeft in de geïndustrialiseerde landen tussen 1950 en 1960, door de aantrekkingskracht van het beeld of het visuele, de democratische, massale verspreiding of de groeiende koopkracht van de massa, deze radio, evenals film en theater min of meer naar de achtergrond verdrongen. De massamedia zijn in Europa en

Noord-Amerika, door hun enorme ontwikkeling, sedertdien zelfs met elkaar in concurrentie getreden.

1.2. De ontwikkelingslanden

In de ontwikkelingslanden werd ook de *drukpers* als eerste massamedium ingevoerd (b.v. in Afrika rond 1800). De radio, de film en de nieuwsagentschappen startten in dit continent vrij vroeg, nl. na de Eerste Wereldoorlog, rond 1924-1930.

Maar deze media bleven in de gekoloniseerde landen gedurende heel de kolonisatieperiode hoofdzakelijk een middel om de kleine groepen van geïsoleerd wonende Europeanen in hun eenzaamheid informatie en verstrooiing te brengen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kende ook in Afrika de radio een grote ontwikkeling aangezien hij als een «news from home»-dienst fungeerde voor de *Europese* bevolking. Voor de massa inlanders begonnen de massamedia pas werkelijk betekenis te krijgen op het einde van de vijftiger jaren, toen de radio-uitzendingen voor hen belangrijk werden uitgebreid, en ze ook over enkele bladzijden in de pers mochten beschikken. (Men mag daarbij niet uit het oog verliezen dat de vrijheid van meningsuiting b.v. in Kongo-Zaïre slechts in augustus 1959

(*) Voordracht gehouden op het symposium «Universiteit en internationale ontwikkeling» in het kader van het 550-jarig jubileum van de Katholieke Universiteit Leuven (7 mei 1976).

werd erkend). Op hetzelfde tijdstip ging de introductie van de transistors voor de verspreiding van vele toestellen zorgen. Nog meer was dit het geval toen leidende functies in pers en radio aan Afrikanen werden toevertrouwd en eigen politici tot de micro of de pen werden toegelaten.

De dekolonisatieperiode bracht een algemeen gebruik mee door de nieuwe politieke leiders van de massamedia als een instrument tot verspreiding van hun politieke ideeën. De televisie werd in de meeste Afrikaanse landen na 1960 ingevoerd. Maar onder de media heeft de radio-omroep een primerende plaats ingenomen. Hierop komen we later terug.

Vooreerst wil ik de aandacht vestigen op de restrictieve betekenis van het woord «massamedia» wanneer het van toepassing is op de ontwikkelingslanden. Massacommunicatie is een wat misleidende term toegepast op deze landen. Massamedia, in de zin van in beginsel voor de gehele bevolking toegankelijke informatiebronnen, konden de dagbladen pas in het laatste kwart van de 19de eeuw worden, althans in West-Europa en in de Verenigde Staten. In het naar oppervlakte en inwonertal grootste deel van de wereld zijn persorganen, film en televisie ook in de jaren zeventig nog *elitaire media*, slechts toegankelijk voor relatief welvarende burgers in geurbaniseerde gebieden.

In de meeste Aziatische landen, evenals in het grootste deel van Afrika en Latijns-Amerika, wordt nog niet voldaan aan de door de UNESCO voor de «mediumbeschaving» gehanteerde norm van tien krantenexemplaren, twee televisieontvangers en twee filmzetels per 100 inwoners. Aan de voorwaarden waardoor deze media massamedia kunnen worden is daar nog niet voldaan (2). Radio en televisie-instituten zijn wat betreft techniek en personeel rudimentair uitgebouwd, het peil van de films is niet bijzonder hoogstaand. Deze massamedia zijn geen concurrenten van elkaar, precies omdat zij nog onvoldoende ontwikkeld zijn; ze vullen mekaar aan of zouden dat kunnen. Zij bereiken niet een groot getal mensen, zeker niet de massa. In de ontwikkelingslanden is massacommunicatie een fenomeen van de stad, regionaal beperkt tot de steden, sociaal beperkt tot de elite. Ofschoon de kolonisators veelvuldig de drukpers hebben gehanteerd, maar

dan voor eigen publiek, is dit medium met de dekolonisatie sterk achteruitgegaan en richt het zich nog enkel tot de beperkte groep van autochtone geletterden in stedelijke agglomeraties. In verschillende ontwikkelingslanden zijn dagbladen zelfs onbestaande. Rwanda met zijn 4 miljoen inwoners heeft geen krant, alleen 3 periodieken; Togo en Cameroun bezitten elk slechts 1 krant, een regeringsblad. In Cameroun verkoopt men slechts 12.000 exemplaren op een bevolking van 7 miljoen.

Met uitzondering van de schooltelevisie die in enkele landen reeds doorgedrongen is, blijft de televisie niet alleen beperkt in draagwijdte, maar ook tot de geringe groep van kapitaalcrachtige elite.

Alleen de radio-omroep maakt een uitzondering op deze algemene toestand uit, vooral sedert hij in het binnenland is doorgedrongen doordat goedkope *transistortoestellen* in het bereik vielen van alle lagen van de bevolking.

Hoe groot het overwicht van de radio op de andere informatiemedia wel is, werd bewezen door een onderzoek te Kinshasa (Zaire): tweederden van de inwoners van deze stad bleken de radio als belangrijkste en beste bron van informatie (berichtgeving) te beschouwen. Stippen we aan dat uit dit onderzoek ook de grote beluistering is gebleken door de Zairezen van onze Belgische wereldomroep (3).

Allerlei factoren van technische, psychologische, sociale, economische en politieke aard begunstigen de suprematie van de radio onder de massamedia. De voornaamste eigenschap die de radio wordt toegeschreven is wel de *snelheid* in het overbrengen en de *grote reikwijdte*. Voor de ontwikkelingslanden met hun uitgestrekte gebieden en geringe bevolkingsdichtheid, hun gebrekkige transportmogelijkheden te wijten aan een rudimentair wegennet, is verder zijn alomtegenwoordigheid een grote troef. De moeilijkheden van de distributie beperken de uitstralingsmogelijkheden van krant en film. Radioprogramma's dienen nl. niet getransporteerd te worden.

Bovendien is de radio economisch het voordeligste van de moderne massamedia. De productie- en distributiekosten liggen betrekkelijk laag en de ontvangst kan gebeuren met behulp van goedkope transistortoestellen.

Ook *analfabeten* kunnen in hun eigen taal of dialect aangesproken worden. Vandaar de enorme kansen die de radio biedt in landen waar 70, 80, 90% van de bevolking noch lezen noch schrijven kan. De radio is een medium waar het probleem van de *veelheid van talen* en dialecten een gemakkelijke oplossing vindt. Laten wij hier tevens opmerken dat de radio het analfabetisme kan helpen bestrijden. De internationale culturele instellingen, i.h.b. de UNESCO, benadrukken de essentiële bijdrage die de radio-omroep kan leveren tot de politieke, sociale, culturele en vooral educatieve ontwikkeling van de ontwikkelingslanden, bijvoorbeeld dank zij de schoolradio. (Zij bezorgen hiervoor grote financiële steun en personeel).

Een andere eigenschap van het radio-medium is dat het voor de massa der bewoners van het binnenland vaak het enige contact is met de rest van het land en met de buitenwereld en dat het hun isolement doorbreekt.

Verder wijzen sociologen bekend met het leven in Afrika, en ook Afrikaanse leiders zelf, op de aanpassing van de radio aan de mentaliteit en de sociale, *communautaire* levenswijze van deze volkeren, op hun eeuwenoude *mondellinge traditie*: «une civilisation orale, plutôt qu'une civilisation écrite» (4).

Merken wij hierbij op dat het woord het eerste instrument van communicatie was en het gesprek (het palaver bij de Afrikanen) eigenlijk de voorloper is van het oudste massamedium: de pers. Ook wordt gewezen op het *mysterieuze effect* van de stem op de voor magie gevoelige Afrikanen en op het feit dat de plattelands- of brousebewoner datgene wat uit de stad komt (in casu de radioprogramma's) als bijzonder waardevol beschouwt. Het woord met zijn doordringende overtuigingskracht is tevens een *instrument van macht*. De radio stelt de overheid in staat het grootste gedeelte van de bevolking nagenoeg gelijktijdig te bereiken (5).

2. Functies

2.1. Instrumenten tot ontwikkeling, tot nationale integratie en tot participatie met de moderne wereld.

De restrictieve betekenis, naar westerse normen, van het woord «massame-

dia», neemt echter niet de belangrijkheid weg van de openbare communicatie in de ontwikkelingslanden. De media helpen mee het ontwikkelingsproces te bespoedigen, het in te schakelen in de nationale integratie en brengen deze continenten in een voller participatie tot de moderne wereld. Zij vertonen er een gemeenschappelijk beeld: een politieke rol in de ontwikkeling van het nationalisme en een deelneming in de moeilijke opgang tot de moderne wereld. Terecht wijst men erop dat de Afrikanen toen zij de westerse waarden en praktijken hebben overgenomen, zich meteen ook aan de cultuur van het westen gebonden hebben en vnl. aan zijn informatiemiddelen, dat hun traditionele communicatievormen niet meer volstonden en deze gemengd dienden te worden met de moderne vormen van de massamedia (6).

Aan deze media worden in de ontwikkelingslanden heel wat functies toegeschreven: publieke informatie of mededeling van nieuws, culturele, sociale, en educatieve functies. Uno-secretaris-generaal U THANT noemde hen geprivilegieerde instrumenten voor de ontwikkeling, nl. deze die rechtstreeks op de geest en de wil inwerken om bedenkingen en gedragingen te wijzigen en te moderniseren (7).

2.2. Politieke functies: het in stand houden van het regime aan de macht, het stimuleren van de nationale bewustwording.

De politieke functies van het medium worden door de handelwijze van de machthebbers van deze landen in het licht gesteld. Via geleide informatie en propaganda kan het politieke regime dat aan de macht is in stand gehouden worden en de nationale bewustwording bevorderd. Opvoeding tot staatsburgers, vorming van een nationaal eenheidsgevoel, mobilisatie van alle krachten («les forces vives de la nation») zijn de taken die worden toebedeeld aan de massamedia (8). De belangrijkste politieke beslissingen worden aan de bevolking via deze media meegedeeld. Het is via de radio dat het regime dagelijks bij de bevolking binnendringt; langs pers en televisie bereikt het de elite en de stadsbewoners. Deze politisering van de communica-

tiemedias is geen uitvinding van de onafhankelijke leiders, maar o.m. een uitvloeisel uit het koloniale tijdvak tijdens hetwelke deze media streng onder controle stonden van de koloniale heersers. Radio en pers waren toen reeds instrumenten voor de verspreiding van politieke ideeën. Een zeker door de kolonisator niet onderkend gevolg van het gebruik van de massamedia was dat het publiek de radio niet louter als een middel tot informatie en amusement beschouwde, een neutrale overbrenger van berichten en ontspanning, maar wel een instrument in handen van de overheid, tot educatie en indoctrinatie. De massamedia werden gebruikt om de bevolking te overtuigen van de weldaden van de kolonisering, om propaganda te voeren voor het moederland, om de massa politiek te scholen in het gewenste staatsbestel, om politieke leiders voor de micro te brengen. De Afrikaanse leiders waren zich bij de onafhankelijkheidsintrede van hun land wel bewust van deze «status conferral»-functie van de informatie (9).

Elk massamedium is een veelvormig verschijnsel. Zijn structuur, organisatie, inhoud, werking en functies weerspiegelen de maatschappij waarin het functioneert. Een massamediasysteem is een soort van spiegelbeeld van de politieke en economische structuur van een natie. Elk massamedium werkt in op de andere. Dagbladen, televisie en andere media ageren niet in het luchtledige; hun inhoud, hun reikwijdte, hun mate van vrijheid, en hun luisterpubliek worden gedetermineerd door de context van de natie waarin zij bedrijvig zijn. In de ontwikkelingslanden, met hun voor het merendeel autoritaire regimes en éénpartij-stelsel, worden de massamedia, we denken ditmaal b.v. aan de persagentschappen die de berichten verspreiden, volledig onder de controle gesteld van de publieke autoriteiten en in dienst van de verheerlijking van het regime. Vandaar dat men de nieuwsmedia in de ontwikkelingslanden wel eens «muffled drums», gedempte trommen noemt. De trom of tam-tam is lang het traditionele middel van boodschapsoverbrenging geweest. Vandaag zijn er nieuwe trommen: radio, dagbladen, periodieken, televisie, nieuwsagentschappen, m.a.w. de massamedia. Maar ze werken gedempt: de moderne nieuwsmedia worden door toedoen van de koloniale

en later van de inlandse overheid slechts in geringe mate benut of zelfs uit politiek eigenbelang bewust afgezwakt. Hun boodschappen zijn dikwijls misvormd, eenzijdig en inadequaat, bepaald door het eigenbelang (10). De moeilijkheden waarmee de verspreiding van de media b.v. in Afrika geconfronteerd wordt zijn in hoofdzaak toe te schrijven aan het feit dat deze media *Europese invoer* zijn en niets gemeen hebben met het traditionele Afrika (11). Noch het medium zelf, noch de producers hadden hechte banden met Afrika. De media brachten Europese vormen van informatie en ontspanning. Tot vóór de onafhankelijkheid werden alle belangrijke rollen door Europeanen vervuld.

2.3. Socio-culturele functies: de moderne Afrikaanse muziek en het streven naar authenticiteit in de film.

Als voorbeelden van de socio-culturele functie van een massamedium in de Derde Wereld willen wij de moderne Afrikaanse muziek in het licht stellen, alsook de huidige tendens in de filmmedia.

De culturele traditie in de tribale muziek werd eertijds van één generatie op de andere overgebracht zonder grondige wijzigingen. Maar de evolutie van de maatschappij en van de kunst zijn onafscheidbaar; zo dienden de enorme veranderingen veroorzaakt door de kolonisatie en de dekolonisatie vroeg of laat het ontstaan te geven aan nieuwe esthetische vormen. Het fenomeen van de urbanisatie, de veranderingen in de traditionele mentaliteit, nieuwe politieke gedragingen, de wijziging van de levenswijze en de economische transformatie, kortom het verschijnen van een nieuwe maatschappij waren onvermijdelijk het vertrekpunt van nieuwe muzikale vormen bij een volk voor wie muziek en dans een fundamentele wijze van uitdrukking gebleven zijn. Muziek maakt in Afrika deel uit van ieders dagelijks leven.

Zo is er na de Tweede Wereldoorlog een originele muziek ontstaan die tijdens de koloniale periode bij de autochtone bevolking veel succes kende en sedert de Onafhankelijkheid de massa heeft veroverd. Het traditionele ritme vermengd met de Zuid-Amerikaanse rumba's,

chachacha's en bolero's ligt aan de grondslag van deze dansmuziek, waarop met Afrikaanse teksten, Lingala, Swahili, enz... wordt gezongen. De Zuid-Amerikaanse dansmuziek werd aangepast aan de eigen technische mogelijkheden met behoud van het basisritme.

Deze muziek, in de inlandse stadsbars ontstaan, is dank zij haar verbreiding via de radio en de grammofoonindustrie, een massaverschijnsel geworden en heeft zich over een groot deel van Afrika verspreid, met regionale verschillen die wijzen op onderscheid in cultuurcontact. In weerwil van haar bindingen met de traditie en met elementen uit andere continenten (Afro-Cubaans, Latijns-Amerikaans, Caribische muziek, het Franse chanson) is deze moderne Afrikaanse muziek één van de overwegende realiteiten van het Afrikaanse leven in de stad geworden, een type van stedelijke artistieke figuratie (12).

Wanneer wij als voorbeeld Zaïre nemen, dan constateren wij dat de kolonisator in Belgisch Kongo deze muziek trachtte te weren omdat hij haar als van lage kwaliteit aanzag, maar dat onder de druk van het luisterpubliek, deze moderne Afrikaanse muziek een steeds grotere plaats gaan bekleden is in dit medium, en sedert de jaren 1960 naast de politieke propaganda en lofbetuigingen aan de machthebbers, de eerste plaats in de radioprogramma's veroverd heeft. Radio en grammofoonindustrie hebben tot de massale verspreiding van deze muziek actief samengewerkt (13).

Wij durven bijna vooropstellen dat er in de steden van Zaïre door de inlandse bevolking meer grammofoonplaten van hun eigen inlandse orkesten dan dagbladen gekocht worden. Stippen wij ook aan dat de pers, om het lezerspubliek aan te lokken, lange kronieken wijdt aan de inhoud van de liedjes, aan het persoonlijke leven van de muzikanten, aan ruzies tussen de orkesten, enz...

Deze muziek heeft haar succes niet alleen te danken aan het ritme en de melodie, maar evenzeer aan de woorden. De thema's die de liederen behandelen zijn uit de dagelijkse werkelijkheid gegrepen, zij weerspiegelen de Zaïrese maatschappij; uit de studie van de thema's van deze liederen kunnen de trekken van haar evolutie herleid worden. Liefdesgeschiedenissen, moeilijkheden veroorzaakt door

het wonen in de stad, door het gebrek aan vrijheid tijdens de koloniale periode, de bevrijding van het koloniale bewind, veranderingen in levensopvattingen, de emancipatie van de vrouw of de verheerlijking van de man, de materiële vooruitgang, de glorie van Tshombe, later van Mobutu, de inflatie, de terugkeer naar de authenticiteit, de politieke doctrines: ziedaar enkele voorbeelden van de behandelde thema's (14).

Ook in de dorpen gaat, dank zij de verspreiding van deze muziek via de transistorradio, de voorliefde van de bevolking naar deze eigen moderne muziek en dans. Wij durven vooropstellen dat in de dorpen waar een radiopost voorhanden is, menigmaal de traditionele zang en de traditionele muziekinstrumenten terzijde gesteld werden om de radio te beluisteren. Hierbij moet er natuurlijk rekening mee gehouden worden dat de brousebewoner, zoals hoger reeds geschreven werd, al wat uit de stad komt als bijzonder waardevol beschouwt (15).

Merkwaardig is dat de moderne Kongolese muziek niet alleen de massa aanspreekt; ook het merendeel van de meer ontwikkelden en zelfs de universitaires volgen de evolutie van hun nationale muziek op de voet.

Zo werd de grammofoonplaat en de radio die voor haar verspreiding zorgt, in Afrika een instrument van massacultuur en van nationale eenheid.

Filmdistributie en -exploitatie in Centraal Afrika waren tot voor kort hoofdzakelijk in handen van Franse en Noord-Amerikaanse maatschappijen. zij vertoonden een socio-culturele milieu wereldvreemd aan Afrika, een wereld van blanken en illusie van materiële rijkdom. Bewust van de aantrekkingskracht van het filmmedium proberen Afrikaanse leiders nu in hun drang naar culturele eigenheid, dat medium te gebruiken voor eigen nationale bewustwording, voor het overbrengen van een eigen boodschap over het Afrikaanse culturele verleden, om het echte authentieke beeld van Afrika weer te geven. Op het ogenblik dat de televisie in Afrika haar intrede doet zijn de Afrikaanse mediamensen zich bewust van hun afhankelijkheid van vreemde producten, wat hen verplicht ideologieën te verkondigen die sterk afwijken van hun tendens naar authenticiteit. Vandaar hun drang naar eigenheid nodig om hun complexen

tegenover die andere maatschappij af te werpen, hun streven naar een vrije ontwikkeling en eigen negro-Afrikaanse filmproductie (16).

2.4. *Educatieve functies: de rol van de massamedia in de onderwijsstrategie der ontwikkelingslanden.*

Een laatste functie, doch zeker niet de minst belangrijke, die we hier willen ontleden is de educatieve, de rol van radio en televisie in de onderwijsstrategie der ontwikkelingslanden.

Sedert meer dan 35 jaar dienen radio-uitzendingen tot onderwijsmedium voor de plattelandsbevolking van Noord-Amerika, West-Europa, Australië, enz... Ook in heel wat ontwikkelingslanden hebben de UNESCO, de FAO (Voedsel en landbouworganisatie), particuliere instellingen (waaronder de Kerk), en ook regeringen zelf, het initiatief genomen tot het experimenteren met de radio en later ook met de televisie, voor het aanleren van nieuwe landbouwtechnieken, voor de vorming en informatie van nieuwe industrie-arbeiders, geboortebeperving, bestrijding van ziekten, alfabetisatie, het realiseren van politieke of commerciële plannen, voor de vernieuwing van het onderwijs, de herscholing van de onderwijskrachten, of om het onderwijzerstekort te helpen oplossen (17). De radio-omroep is hier, dank zij de transistors en de registratie-apparaten een goedkoop en efficiënt medium. De televisie kost heel wat meer, maar biedt nieuwe eigen mogelijkheden.

2.4.1. Alfabetisatiewerk of volwassenvorming langs de radio in Latijns-Amerika.

Een instructief voorbeeld van de radio als instrument van rurale educatie is de werking van radio Sutatenza in Colombia (Latijns-Amerika).

Sutatenza is een dorpje gelegen in de bergen ten Noord-Oosten van Bogota, in een zuivere landbouwstreek. Pater Salcedo besloot in 1947 een educatieve actie te voeren door middel van de radio in de Tenzavallei waar op een bevolking van 100.000 inwoners, 80% analfabeten woonden. Een geldinzameling onder de bevolking maakte het hem mogelijk een zender van kW middengolf te kopen. Na enkele maan-

den proefnemingen besloot hij in het geheel van de vallei een honderdtal radioscholen op te richten. Hij kocht in de V.S. 100 ontvangtoestellen (die gedurende 500 uren op batterij werkten). De Colombiaanse regering verleende haar medewerking door het verschaffen van het schoolmateriaal en een alfabetisatiemethode. Deze proeven kenden een zulkdanig succes dat met de aankoop van een nieuwe kW middengolfzender, gepoogd werd allengs heel Colombia te bestrijken. Ook werden 700 nieuwe ontvangtoestellen in gebruik genomen. Deze toestellen werden in een kast achter slot geplaatst. Alleen de plaatselijke verantwoordelijke heeft er toegang toe. Als «auxiliario immediat» (directe medewerker) wordt hetzij het lokale schoolhoofd gekozen, hetzij iemand uit de plaatselijke bevolking die geletterd is. Gezien het succes kon een groot centrum van «Accion Cultural Popular» opgericht worden, met studio's, burelen, een bibliotheek, een discotheek, een radiolaboratorium, toneel en film, en een hotel voor bezoekers van het centrum. Dit «Sutatenza»-centrum is een uitzendingscentrum, een vormingscentrum voor regionale onderwijsinspecteurs, voor het technisch personeel en voor onderwijzers. Mede dank zij giften van de landbouwers van de Tenzavallei werd de oprichting van het centrum mogelijk gemaakt. Uiteindelijk konden 200.000 leerlingen de uitzendingen volgen. De cursussen heben elke dag plaats, zelfs op zondag; wel hebben de uitzendingen op zondag een meer recreatief karakter. De cursussen voor de mannen worden uitgezonden van 17 uur tot 18.30 uur, die voor de vrouwen van 16 uur tot 17 uur. De stof omvat lezen en schrijven, rekenen, aardrijkskunde, nationale geschiedenis, urbanisatie, opvoeding tot burgerzin, catechismus, hygiëne, agronomie, veeteelt. De leraar geeft de cursus via de radio, de helper of het schoolhoofd licht de moeilijkheden toe en schrijft op het bord wat de leerlingen in hun schrift dienen te noteren. De animators van Radio Sutatenza beschikken over pedagogisch materiaal, b.v. maquettes voor het onderwijs van de aardrijkskunde; wat het werk van de radio-leraars ten eerste vergemakkelijkt. De leesles bestaat erin korte zinnen te lezen in de op voorhand uitgedeelde brochures. De radio vormt ook de helpers van de verschillende

parochies die zich naar het platteland begeven om er elementaire cursussen te geven; ook komen er lessen van zeer praktische aard aan bod, b.v. over de bouw van een huis op het platteland, van een hygiënische keuken, van kippenkwekerijen, enz... Over alles wat dienstig is voor het rurale leven.

Elke morgen vertrekken de landbouwers met een klein radiotoestel naar de velden en tijdens de rustpauze, het ogenblik van de radio-uitzendingen, luisteren zij naar de lessen.

De innovatie van pater Salcedo's methode was, dat zij de eerste geslaagde poging was om aan het gebrek aan scholen te verhelpen en om rekening te houden met het feit dat in sommige ver van elke stad verwijderde streken de landbouwers geen school kunnen lopen zonder hun landbouwactiviteiten te verwaarlozen (18).

2.4.2. Campagne met radiostudiegroepen in Tanzania.

Een ander voorbeeld van rurale radio-educatie is de campagne met radiostudiegroepen in Tanzania (Oost-Afrika).

Heel wat ondervinding met volwassenenvorming via de radio is in dit land opgedaan. Tanzania, een ontwikkelingsland dat hoofdzakelijk leeft van landbouw, heeft een zeer bewuste ontwikkelingspolitiek; het ziet in de opvoeding van volwassenen een belangrijk instrument om de ontwikkeling te bewerken.

In een land met een zeer verspreide bevolking, in meerderheid ongeletterd, zonder gekwalificeerde leerkrachten en zonder uitgebreide financiële middelen, bracht de radio die meer en meer verspreid is, een oplossing voor de opvoeding van de massa. Men bezit hier op het punt van massaëducatie reeds een zekere ondervinding. De eerste pogingen werden door het Institute of Adult Education (Dar Es Salaam) in 1969 en 1970 ondernomen. Uitgebreide campagnes werden uitgevoerd in 1971, 1973 en 1975. Van de 1973-campagne 'Mtu ni Afya-Man is health' (de mens is gezondheid) bezit men een waardevolle evaluatie.

Om de rol van de radio in deze campagne te begrijpen moet men wel inzien wat Tanzania met de «educatie» op het oog heeft. De autoriteiten wen-

sen niet gewoon informatie over te brengen, maar de mensen bewust te maken van hun problemen door ze actief bij het leerproces te betrekken, zodat zij dank zij het opvoedingsproces in staat zouden gesteld worden hun levensomstandigheden radicaal te wijzigen (conf. de ideeën van P. FREIRE). De radio is daar ook maar één middel in een doelbewust georganiseerde campagne, waarin de nadruk ligt op de actieve participatie van allen, zonder leermeester die optreedt als dé bron van kennis.

Het studieobject van de «Mtu ni Afya»-campagne waren de in Tanzania veel voorkomende ziekten (zoals malaria) en de elementaire voorzorgen van hygiëne waardoor men heel wat ziekten (en dus produktiviteitsvermindering) verhinderen kan.

Met deze campagne hoopte men één miljoen volwassenen te bereiken. De ze werden in kleine studiegroepjes ingedeeld (streefcijfer: 15 deelnemers, in feite veelal heel wat meer). Voor elk van de 65 tot 75.000 studiegroepen diende een leider (animator veel meer dan leraar) te worden voorbereid, die in principe inzake de bestudeerde aangelegenheid niet competent was dan de andere deelnemers.

Deze tienduizenden groepsleiders werden gevormd gedurende 2.000 korte seminaries, die overal in het land gehouden waren door een honderdtal gespecialiseerde hogere ambtenaren, die vooraf geïnitieerd waren.

De campagne duurde 12 weken (nadien stelde men vast dat 10 weken een maximum is voor een ideaal verloop), en bestond uit een wekelijkse vergadering rond de radiouitzending. Heel belangrijk was een zorgvuldig opgesteld handboek, dat de uitzendingen begeleidde. Een van de nevenbedoeelingen van de campagne was degenen die hadden leren lezen de gelegenheid te bieden hun pas aangeleerde vaardigheid te beoefenen.

De animators waren werkelijk de spil van de hele campagne. Het ging om niet betaalde vrijwilligers, in staat om een groep te begeleiden, en geletterd, (want ze dienden het handboek te kunnen hanteren).

Het handboek schijnt een erg belangrijke rol te hebben gespeeld. Het was opgesteld in eenvoudig Swahili. Het bevatte een formulier, terug te zenden aan de organisatoren, met gegevens over deelnemers en deelneming.

Opvallend is de minutieuze planning

van de hele campagne en de zorgvuldige voorbereiding ervan (18 maand voor het organiseren, voorbereiden van de animators, opstellen en produceren van het handboek, berichten in radio en pers, slogans op affiches en stoffen, enz...).

Men komt evenzeer onder de indruk van de lage kostprijs van de campagne als van de energie die ze gebundeld heeft; dank zij de vrijwillige inzet en het gebruik van goedkope middelen.

Men schijnt erg tevreden over de resultaten van de campagne: een lage proportie van deelnemers die opgaven (35%), veel meer deelnemers dan verwacht, tastbare resultaten inzake hygiëne. Vooral het groeiend bewustzijn van de bevolking omtrent haar problemen wordt als positief aangezien (19).

2.4.3. Schooltelevisie in het lager onderwijs: het voorbeeld van Ivoorkust.

Ook de televisie wordt bij het onderwijs in de ontwikkelingslanden actief betrokken. Als voorbeeld citeren wij het televisueel onderwijsproject in een Franssprekend ontwikkelingsland van West-Afrika, Ivoorkust (20).

In 1968 werd voor het eerst een actieplan voor televisueel lager onderwijs aan de Ivoorkust uitgewerkt met de hulp van verschillende buitenlandse instanties (UNICEF, UNESCO, FED, enz...) en in 1971 is men met dit experiment, het onderricht van de schoolgaande jeugd met behulp van de televisie, begonnen. In 1972 zou dit televisueel onderwijs 1.257 klassen tellen. De bedoeling is binnen enkele jaren de veralgemening van dit onderwijs te bereiken voor al de kinderen van de leeftijd van 6 jaar (21).

De oorzaak van de onderwijshervorming was het dysfunctioneel karakter van het bestaande onderwijs, gebaseerd op het vroegere koloniale systeem naar Frans type (de leermeesters gebruikten nog steeds Franse leerboeken). Dit onderwijssysteem was economisch en sociaal niet in overeenstemming met de behoeften van de Ivoiriaanse maatschappij en verwekte een kloof tussen en een migratie van het rurale naar het stedelijke milieu. Het beantwoordde veeleer aan Franse cultuurobjectieven. Het stimuleerde niet de integratie van de Ivoiriaan in

de ontwikkelingsprojecten en verwaarloosde de modernisering van de rurale wereld; vandaar massale inschrijvingen in klassen met leerstof naar Frans cultuurpatroon en een milieuvreemde toekomst. De gevolgen bleven niet uit: werkloosheid in de stad en achteruitgang van het rurale milieu (22).

Deze toestand noopte de autoriteiten ertoe op het einde van de jaren 60 naar een nieuwe onderwijspolitiek te streven.

Een radikale programma- en methodehervorming werd ingevoerd. Het nieuwe programma werd volledig opgesteld vanuit de Afrikaanse werkelijkheid, de plaatselijke situatie en vanuit de wereld van het kind of de leerling zelf (cf. de Decroly-methode). Dit gebeurde met behulp van de vernieuwde televisuele klassen (23).

Het televisueel onderwijs heeft tot doel fundament te zijn van een moderne cultuur: het wil alle jongeren integreren in de ontwikkeling van de economische produktie van het land, in het sociale en nationale leven. Ook kan de televisie zorgen voor een mentaliteitsverandering in dat opzicht bij de volwassenen. Dank zij de schooltelevisie kan men tot de scolarisatie van de gehele bevolking komen. tot massa-onderwijs, gekenmerkt door de systematische promotie van alle kinderen. Als programmapunten werden o.m. opgesteld: de integratie van de school in het plaatselijk milieu, de herziening van de pedagogische concepten: eliminatie van alle dogmatisme, het gebruik van de actieve methode, rehabilitatie van handarbeid: meer beroeps- en technologische vorming, voorbereiding op de socialisatie en vorming van de arbeider.

De schooltelevisie kan ook een belangrijke rol spelen in het onderwijs in de Franse taal, die gezien de zeer talrijke en in sommige gevallen nauwelijks geschreven Afrikaanse talen, één der elementen voor de opbouw van de Afrikaanse eenheid is (24).

De voordelen van het televisie-onderwijs zijn verder (25):

- meer mogelijkheden van voorstellingen van concrete elementen, in tegenstelling met de verbale voorstellingen in het traditionele onderwijs.
- Verspreiding van goede visuele en sonore modellen.

- Openheid en gerichtheid op de wereld.
- Actualisatie van het onderwijs zowel wat de inhoud als wat de methode betreft.
- Het visualiseren of voorstelbaar maken van moeilijk toegankelijke onderwijsinhouden.
- Mogelijkheid tot herscholing van de onderwijskrachten.
- Unificatie van het onderwijs, factor tot nationale en culturele eenmaking maar tevens ook mogelijkheid tot regionale aanpassing.
- Integratie van de verschillende vakken.
- Behoeft aan een klein aantal onderwijzers van hoge kwaliteit wier werk aan alle scholen van het land kan ter beschikking gesteld worden.
- Snelheid van verspreiding.
- Aansporing tot vernieuwing en creativiteit.
- Tenslotte kunnen de schoolprogramma's met ontwikkelingsprojecten verbonden worden.

De vorming van de leerkrachten gebeurt in animatiecentra voor pedagogische vorming: de CAFOP (Centres d'animation et de formation pédagogique). Hier worden o.m. de sonore, visuele, audio-visuele technieken aangeleerd, en het gebruik van de audio-visuele middelen ingeoeffend (26).

Het laboratorium voor Experimentele Pedagogie van de Universiteit van Luik verleent zijn medewerking aan de uitvoering van de schooltelevisie door het bestuderen van de evaluatie van schoolrendement van dit onderwijssysteem.

2.4.4. Besluit

Tot slot benadrukken we het feit dat, ofschoon een hele reeks ontwikkelingslanden de radio (en ook de televisie) ten dienste van de plattelandbevolking aesteld hebben, deze media zeker niet voldoende benut worden. In de meeste gevallen komen de initiatieven van het buitenland, een deels van internationale organismen, anderdeels van privé-personen of -groepen.

De nationale omroepstations—in de meeste van deze landen is het radio- en TV-instituut staatsmonopolie en wordt zowel over het budget als over de benoeming van het personeel en de te voeren politiek door de machtheb-

bers beslist— besteden hieraan niet voldoende aandacht.

De belangrijkste redenen hiervoor zijn :

— dat de functionarissen van de radio- en TV-stations de doeltreffende technieken niet kennen en eenvoudig de buitenlandse schoolprogramma's overnemen ;

— dat zij zich ook niet voldoende bewust zijn van de problemen verbonden met het uitvoeren van de rurale campagnes, problemen van vervoer, reparatie van materiaal, het opstellen van het programma, de vorming van het personeel, enz...

— dat de machthebbers zich vooral met de ontwikkeling van het stads- milieu bezighouden of met de verspreiding van hun politiek prestige. Alfabetisatie en verbetering van het rurale levensmilieu zijn al te vaak niet hun hoofdbekommerenis.

De instellingen en personen die zich in Europa bezighouden met de vorming van het radio- en televisiepersoneel uit de ontwikkelingslanden kunnen hier een grote hulp bieden door de werking van de massamedia voor de rurale ontwikkeling te accentueren (27).

(1) KEMPERS, F., *Massacommunicatie*, in *Grote Winkler Prins*, deel 12, Elsevier Brussel, 1975, blz. 712-713.

(2) KEMPERS, F., i.c.; SCHAAFMA, H., *Pers*, in *Grote Winkler Prins*, deel 15, Elsevier Brussel, 1975, blz. 271-272.

(3) De resultaten van dit onderzoek door S.A.

MARCOMER in 1967 ondernomen, werden gepubliceerd in MIGNON, J.C., *L'Opinion publique à Kinshasa face aux moyens d'information*, (R.T.B., Emissions Mondiales), Brussel, z.d. (1968), 4 blz., gepolicieerd.

(4) *La radio éducative au Senegal*, in *Interstages*, nr. 105-106, juli 1975, blz. 7.

(5) BOON, Gr., *Ontstaan, ontwikkeling en werking van de radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgische koloniale bewind*, (doctoraal proefschrift), K.U. Leuven, 1975, blz. 3-6.

(6) DOOB, L.W., *Communication in Africa: A Search for Boundaries*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1961. Over de velerlei vormen van communiceren in de traditionele Afrikaanse gemeenschap biedt DOOB een waardevolle studie. SCHRAMM, W., *L'information et le développement national*, Parijs, 1966, blz. 293, bevestigt de stelling van DOOB.

(7) NDZANA ONDOBO, *Le cinéma en Afrique*, in *Zaïre*, nr. 195, Kinshasa, mei 1972, blz. 13.

(8) Zie o.m. AYIMPAM, Th., *L'information, moyen d'éducation civique*, in *Interstages*, nr. 27, Brussel, 1 oktober 1965, blz. 1-4. — PELENZI, A., *L'information et la formation de la conscience nationale* (Bespreking van een toespraak gehouden door J.J. KANDE), in *Interstages*, nr. 50, Brussel, 15 augustus 1968, blz. 01-03.

(9) BOON, Gr., *Ontstaan, ontwikkeling en werking van de radio-omroep in Zaïre tijdens het Belgische koloniale bewind*, K.U. Leuven, 1975, blz. 333.

(10) HACHTEN, W.A., *Muffled Drums. The news media in Africa*, Ames (Iowa), 1971.

(11) HACHTEN, W.A., *op. cit.*, blz. 271.

(12) HEINS, E.L., *Muziek in Afrika*, in *Grote Winkler Prins*, deel 12, Elsevier Brussel, 1975, blz. 389. — LONOH, M., *Essai de commentaire sur la musique congolaise moderne*, Kinshasa, 1969. — LUZIBU BASILUA, *L'évolution de la mentalité zaïroise perçue dans sa musique*, in *ZAIRE AFRIQUE*, nr. 79, Kinshasa, 1973, blz. 531-541.

(13) BOON, Gr., *op. cit.*, blz. 322-323.

(14) LUZIBU BASILUA, i.c.

(15) BOON, Gr., *op. cit.*, blz. 336.

(16) *Le rôle du cinéaste africain*, in *Interstages*, nr. 105-106, 1975, blz. 33. — NDZANA ON-

DOBO, *Le cinéma en Afrique*, in *Zaïre*, nr. 195, Kinshasa, mei 1972, blz. 12-13. — POMMIER, P., *Cinéma et développement en Afrique noire francophone*, série Afrique noire, Parijs, 1975.

(17) PICKSTOCK, M., *Radiodiffusion rurale, puissance de l'éducation*, in *Interstages*, nr. 97, Brussel, juli 1974, blz. 5-6.

(18) ACPO, *What is, what are the objectives of, what does ACCION CULTURAL POPULAR?*, Bogota-Colombie, 1965.

CELARIE, A., *La radiodiffusion harmonisée au service du développement*, in *Les cahiers africains*, nr. 6, Parijs, 1962, blz. 23-25, 83-85. PAUWELS-BOON, Gr., *Rôle de la radio dans la formation des instituteurs. Radio Sutatenza (Colombie)*, in *Rapport des semaines d'étude sur le recyclage des instituteurs radio-scolaire*, Kinshasa, 1970.

(19) BARRET, H., *Une campagne radiophonique en Tanzanie*, in *Interstages*, nr. 108, november 1976, blz. 16-19. — GRENHOLM, L.H., *Radio study group campaigns in the United Republic of Tanzania*, The Unesco Press, Parijs 1975.

(20) De hier volgende gegevens werden geput uit de licentiaatsverhandeling van H. DAMIAANS, *Het lager onderwijs van Côte d'Ivoire in het raam van zijn educatief en socio-economisch bestel*, K.U. Leuven, 1975. Zie ook MINISTERIE DE L'EDUCATION NATIONALE, R.C.I., *Actualisation du programme d'éducation télévisuelle 1973-1976*, Secrétariat d'Etat à l'Enseignement Primaire et à l'Education télévisuelle, Abidjan, mei 1973; *Evaluatie van het onderwijs, een wetenschappelijke première in Ivoorkust*, in *Dimensie-3*, januari 1976, blz. 7.

(21) DAMIAANS, H., *op. cit.*, blz. 139.

(22) Merken wij hier op dat deze toestand in de Ivoorkust representatief is voor heel wat gekoloniseerde Afrikaanse landen, o.m. ook voor Zaïre.

(23) DAMIAANS, H., *op. cit.*, blz. 251.

(24) DAMIAANS, H., *op. cit.*, blz. 231-232.

(25) DAMIAANS, H., *op. cit.*, blz. 137-138.

(26) DAMIAANS, H., *op. cit.*, blz. 226.

(27) PICKSTOCK, M., *Radiodiffusion rurale, puissance de l'éducation*, in *Interstages*, nr. 97, Brussel, juli 1974, blz. 5-11.

(ADVERTENTIE)

Het Standaardwerk is compleet !

HENDRIK DE MAN

Persoon en ideeën. 6 delen.

Deel 1 : Autobiografie.

Deel 2 : Psychologie van het socialisme en Opbouwend socialisme.

Deel 3 : De socialistische idee.

Deel 4 : Het plannisme.

Deel 5 : Verspreide geschriften.

Deel 6 : Massificatie en cultuurverval.

Prijs per deel : 800 Fr.

NAAMSESTRAAT 57

3000 LEUVEN